

LITTERATUR TORSDAG

KOMPROMISSLÖST · OM TRE GENERATIONER KVINNOR

Sofi Oksanen, en stor litterär begåvning.
FOTO: TONI HÄRKÖNEN

ÄRFTLIG SKAM

UTRENSNING

Författare: Sofi Oksanen
Översättning: Janina Orlov
Förlag: Albert Bonniers

ROMAN

HUR KAN JAG beskriva Sofi Oksanens nya roman? Den sänker mig totalt. Jag kan bara läsa korta stunder och måste sen ta mig upp till ytan och andas.

Boken följer tre generationer kvinnor, inte helt olik Oksanens första roman *Stalins Kossor*. Systerna Ingel och Alliide växer upp i ett självständigt Estland på 1930-talet. Man får följa dem och Ingels dotter Linda när Sovjet tar sitt grepp om landet efter andra världskriget. Och sen Lindas dotter Zara som letar sig tillbaka till sin mormors hemgård på 1990-talet när landet åter utropat sin självständighet. Språket är fantastiskt

och berättandet är präglad en ovilja att väja för det smärtsamma, våldsamma och smutsiga. Den upphuggna berättartråden som hoppar mellan de olika tidsåldrarna skapar känslan av att lägga pussel. Och bilden som framträder är allt annat än ljuv.

PÅ DJUPET SER man hur olika typer av strukturellt förtryck genomsyrar de tre generationerna. Det sociala arvet är påtagligt; man kan inte fly sitt öde, skammen går i arv. En natt förhörs Ingel, Alliide och Linda av Sovjetmilisen. Efter det går Alliide alltid med dubbla underbyxor. På samma sätt raseras Zaras liv när hon fastnar i ett traffickingsnät efter att ha blivit lovtjänst på väst nästan 50 år senare.

Alliides helvetesnatt höljs i dunkel, vi kan bara gissa vad som händer med hjälp av dova antydningar och avhuggna meningar. Zaras öde är däremot mycket explicit, läsaren får följa hennes liv som prostituerad i Berlin och det är inte vackert.

”

Det här har varit en sällsam läs-upplevelse. Jag har på samma gång dragits till och vänt mig från boken. Den lämnar ett dunkel i bröstet som inte skingras så lätt.

Det är kring dessa två som boken fokuseras, en kvinna som har förgåtts av ångest och skam och en som ännu kan räddas. En som fortfarande minns hur livet var innan och en som för länge sedan glömt. En våldtagen kvinna känner igen en våldtagen kvinna, på blicken, den gapande munnen, skammen. På så sätt känner Alliide igen sin systers barnbarn trots att de aldrig träffats. "I flickans röst fanns samma speciella ton. Man hörde frustration, syrebrist och desperation." De har båda skendränkts, piskats, våldtagits; erfarenheten har tagit sig fysiska uttryck. Det uppstår ett samförstånd mellan dem.

CIRKELRÖRELSEN är påtaglig i boken, allt återupprepar sig. "Trots att rubeln var utbyt mot kronan, att stridsflygplanens turer över hennes huvud hade minskat och officersfruar sänkt sina röster, trots att självständighets-sången tonade ur högtalaren i Långe Hermann varje dag, kom det alltid en ny kromläderstövle, det kom

alltid en ny stövel, likadan eller olik, den trampade på samma sätt över strupen."

Redan på de första sidorna anar man oråd när tuppen galar olycksbådande medan Alliide står och konserverar grönsaker i köket. Och den kommer gala tre gånger under bokens gång. Liksom denna bibliska intertext så handlar boken om svek, och i takt med att pusselbitarna hamnar på plats börjar läsaren få grepp om dess magnitud.

DET HÄR HAR varit en sällsam läs-upplevelse. Jag har på samma gång dragits till och vänt mig från boken. Den lämnar ett dunkel i bröstet som inte skingras så lätt. Oksanen är tveklöst en stor litterär begåvning med en kompromisslöshet och vilja att skildra det mest obegripliga. Så det enda jag kan säga är: läs om du orkar.

CECILIA KÖLJING
kultur@smp.se

► Läs också: Sofi Oksanens debutroman *Stalins Kossor*, även den en litterär fullträff som gör ont.

NORSKT

Det blir aldrig brännande

DÖDEN SKA DU TÅLA

Författare: Kurdo Baksi
Översättning: Helena och Ulf Örnkloo
Förlag: Forum

DECKARE

DE NORSKA deckardrottningarna har lagt av sig på sistone. Efter att ha dominerat deckarscenen för tio till femton år sedan med fantastiska romaner, producerar Anne Holt och Karin Fossum numera nästan bara mediokra böcker. Medan de kvinnliga svenska författarna kom igång sent, har de haft ett betydligt bättre 2000-tal än norska.

Fossums senaste, *Döden skall du tåla*, tar upp frågan om vad avundsjukan kan åstadkomma och hur lätt en främmande människa kan vända uppochnar på någons liv.

Johnny är sjutton och lever i misär med sin alkoholiserade mamma. Han bestämmer sig för att andra också borde lida, och iscensätter det ena skämte makabrare än det andra. För de utsatta förändrar upplevelsorna livet.

Det tar Fossums vanliga parhästar, poliserna Sejer och Skarre, förvånansvärt lång tid att avslöja Johnny, och sen återstår frågan – är han verkligen skyldig till allt han anklagas för?

Småputtrigt, men aldrig spännande eller brännande. Det är nog dags att överge norska och söka spänning på annat håll.

KERSTIN BERGMAN
kultur@smp.se

Karin Fossum.

► Läs istället: Fossums Ålskade Poona, hon blir inte bättre än så.

KURDO BAKSI OM STIEG LARSSON · EN BOK SOM FÅTT OFÖRTJÄNT DÅLIGT RYKTE

Personligt om en vän

MIN VÄN STIEG LARSSON

Författare: Kurdo Baksi
Förlag: Norstedts

BIOGRAFI

ATT DET SKULLE vara ett stort intresse för Kurdo Baksis bok *Min vän Stieg Larsson* var väntat, men att det skulle ropas på förtal och skandal innan den ens nått bokhandeln överaskade. Någon tyckte att boken skulle dras in från förlaget, någon ifrågasatte att Larsson skrivit *Milleniumtrilogin*. Vad handlar det om? Jo, Baksi hade tagit sig friheten att skriva att Stieg Larsson hade vissa svagheter som journalist.

Exempelvis berättar han att Larsson tände på reglerna och intervjuade sig själv för *TT* som mordhotad på *Expo*. Larsson ville alltid ta ställning och hade svårt med objektivitet, menar Baksi. Han

brast i neutralitet när han satte sig på två stolar samtidigt. Sânt här väcker ont blod. En död succéförfattare med ett oklanderligt anseende ger man sig inte på ostraffat. A andra sidan spökskrev Larsson en del artiklar och upprop som sen Baksi redigerade och satte sitt namn under. Larsson ville verka men inte synas.

DET VAR MED viss förundran jag tog mig an Baksis bok. Förtjänade den de svarta rubrikerna och höga brösttonerna? Knappt. Baksi har skrivit en personlig bok om en vän, kollega och mentor som stått honom mycket nära under 12 år, men det innebär inte att han okritiskt hyllar honom. Deras vänskap talde meningsskiljaktigheter och Baksi verkar i första hand med sin bok ha velat lyfta fram Larssons ständiga kamp mot förtryck och rasism varhelst det dök upp. Något som kommit helt i skymundan av Milleniumtrilogins triumfartade segertåg över världen.

BAKSI OCH LARSSON fann varandra i sitt gemensamma engagemang. Baksi startade den antirasistiska tidningen *Svartvitt* 1987 och Larsson hade 1991

Kurdo Baksi och Stieg Larsson förenades i kampen mot rasism.
FOTO: CATO LEIN

kommit ut med boken *Extremhögern* som kartlade alla antidemokratiska rörelser. De kallade varandra Lillebror respektive Storebror.

I DAG ÄR Milleniumtrilogin en miljonindustri som de efterlevande tvisar om, men den striden tar inte Baksi upp. I stället berättar han om med vilken passion Larsson gick

in för sin kamp. Han kallar honom en krigare, för att han så fullständigt absorberades av sitt engagemang. Han jobbade praktiskt tagit dygnet runt och tog sig sällan tid att ens äta ordentligt. Han levde på kaffe, cigaretter och skräpmat, motionerade aldrig och sov konstant för lite. Från 1977-1999 arbetade han som grafiker på TT, där gjorde han illustrationer, diagram och så vidare, men skrev också en del artiklar. Samtidigt arbetade han flera år parallellt med sin antifascistiska tidskrift *Expo*.

MILLENIUMTRIOGIN skrev han troligen mellan 2000 och 2003 i hemlighet på nätterna. Baksi hävdar att Larssons arbete var hans livslyft och rättvisbegreppet en del av hans väsen. Han var uppsluktad och besatt av kampen mot intolerans, men det var en arbetskapacitet som till slut tog livet av honom. På årsdagen av Kristallnatten den 9 november 2004 dog Stieg Larsson.

EVA DANDANELLE
kultur@smp.se

► Läs också: Stieg Larssons *Milleniumtrilogi*.

KONST OCH JOURNALISTIK

Ombytta roller

RAPPORT FRÅN SOPORNAS PLANET

Författare: Stefan Jonsson
Förlag: Norstedts

ESSÄER

MAN KAN gott låna Stefan Jonssons beskrivning av postkoloniala studiers teoribildning och låta den fungera som sammanfattning av hans egen kritiska gärning. I båda fallen kretsar frågeställningarna kring "makten att representera och benämna människor och ting, om konstruktionen och hierarkiseringen av kunskapssystem och kulturella identiteter, och om den koloniserade eller förtryckta människans språkliga, kulturella och estetiska motstånd- och överlevnadsstrategier".

Det handlar, kort sagt, om att tänka utanför det västerländska paradigmet.

Rapport från *Sopornas planet* innehåller tolv längre essäer, skrivna och delvis publicerade i olika sammanhang från tidigt 90-tal och framåt. En text synar den nordiska identiteten ur ett kolonialt perspektiv. En annan belyser hur den strukturella rasismen av i dag ersatt tidigare föreställningar om ras med ett utestängningssystem som motiveras utifrån värden – och där försvaret av förment universella värden påfallande ofta sammanfaller med framgångsrika sätt att ackumulera ekonomiska värden.

En tredje diskuterar kulturarv och för fram tanken att dessa inte ska anpassas efter dagens eller morgondagens behov. I stället bör de "förbli ruiner dit man går för att uppleva de döda generationernas värden och erfara dätiden som ett nu laddat av konflikter". Att tänka utanför det västerländska paradigmet innebär på så sätt att synliggöra det som osynliggjorts, att ge röst åt dem som tystats.

PETER VIKTORSSON
kultur@smp.se

► Läs också: Stefan Jonssons essäebok *Tre revolutioner*, som utifrån tre konstnärer skildrar folkets och massans roll vid tre historiska skeenden: Paris 1789, Bryssel 1889 och omvälvningarna 1989

ar och tunga teorier. Men samtidigt som essäerna i flera avseenden är intellektuella högtidsstunder väcker de en kritisk lust att bjuda motstånd. Vad händer om man läser Jonsson som Jonsson läser västvärlden?

I EN ESSÄ OM konstens och journalistikens ombytta roller, där den förra sägs förmedla historiska sammanhang och fakta medan den senare i allt större utsträckning skapar fiktioner, riktar Jonsson kritik mot Åsne Seierstad och hennes *Bokhandlaren i Kabul*. Seierstads främsta fel var att hon aldrig frågade sina afghanska vänner hur de ville bli sedda. I resonemanget som följer låter Jonsson den tyske kritikern Hans-Ulrich Gumbrecht komma till tals, och här kan ett längre citat vara på sin plats:

"Många människor förstår sig själva som bundna till en bestämd kropp och ort, en närvaro. För dem utspelar sig historien inte som ett sammanhang av betydelse eller ett flöde av nyheter, utan som en kraft som tränger in på huden. Att till exempel stationeringen av amerikanska flygplan i närheten av Mekka upplevs som en skymf som muslim reagerar på med frustration – detta är något som västjournalistikens antenner knappast ens förmår registrera," skriver Gumbrecht.

HÄR BETONAS just vikten av att lyssna på de berörda, och att västvärldens känslspröt inte är sensibla nog är givetvis en viktig poäng. Men vad händer om man byter ut "amerikanska flygplan" mot "minareter" och "muslimar" mot "schweiziska medborgare"? Vilka eventuella signaler är det då som snappas upp av västjournalistikens antenner?

Att tänka utanför det västerländska paradigmet är en angelägen uppgift. Att lyssna är viktigare ändå – såväl utåt som inåt.

► Läs också: Stefan Jonssons essäebok *Tre revolutioner*, som utifrån tre konstnärer skildrar folkets och massans roll vid tre historiska skeenden: Paris 1789, Bryssel 1889 och omvälvningarna 1989